

ELŐSZÓ.

Az élet teljességéhez szükség van az emlékezet hatalmára. Ez az a lelki erő, mely az elhomályosult régmúltat a jelen napvilágára hozva és ébren tartva, az emlékek tanulságait összekapcsolja a jelen szükségleteivel s a jövő törekvéseivel, megteremti a lelki élet folyamatosságát, egységét s ezáltal tudatossá teszi bennünk az élet értelmét. Erre az öntudatra, a tudatnak erre a totalitására szüksége van az egyénnek és a nemzeti közösségnek egyaránt, ha boldogulni akar és be akarja tölteni feladatkörét. Csak annak az egyénnek és csak annak a népnek lehet tiszta képe a jelen kötelességeiről és a jövő reális céljairól, amelyik egységben, az öntudat tiszta világosságában tudja látni egész életét.

Mikor arra a feladatra vállalkoztunk, hogy összegyűjtsük gazdasági irodalmunk első századainak fennmaradt és kinyomozható, nyomtatásban megjelent emlékeit, e nem éppen hálás munka közben folyton azzal a célgondolattal bíztattuk magunkat, hogy föltárva a múltat, emeljük nemzetünk öntudatát, tápláljuk missziós hitét. Mert a nemzetnek, ha látja, hogy multjának szegénysége miatt nincs oka szégyenkeznie, éreznie kell önbecsét s a vérébe kell átmennie Széchenyi István hitének: Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók. S talán az idegen nemzetek fiai is fölfigyelnek kultúránknak e kétségtelen dokumentumaira s több bizalommal lesznek jövőnk iránt, ha látják műveltségünknek messzi multba ágazó gyökereit.

De e nemzetpolitikai megfontolásokon, ez ideális célgondolaton kívül voltak közelebbi céljaink is. *A magyar történettudósnak, főleg a gazdaságtörténésznek akartunk egy nehezen nélkülözhető forrásgyűjteménnyel szolgálni.* Hogy erre milyen nagy szükség van, annak illusztrálására legyen szabad két kiváló történettudósunkra: Domanovszky Sándorra és Szekfű Gyulára hivatkoznunk.

Domanovszky Sándor, aki a Pázmány Péter-Tudományegyetemen a vezetése alatt működő Magyar Művelődéstörténeti Intézetben megszervezte a régi magyar mezőgazdaság történetére vonatkozó kutatásokat, — abból a gondolatból indulva ki, hogy megbocsáthatatlan mulasztás, ha éppen a hazai mezőgazdaság történetével nem foglalkozunk, — vállalkozásunkat olyan *nemzeti* feladatnak mondta, „mellyel különösen a magyar gazdaságtörténeti kutatás nagy hállára lesz kötelezve.” „Mert szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközött eddig a Magyarországon megjelent, vagy magyar írótól

származó egykorú munkákban való tájékozódás. Mezőgazdasági régi irodalmunknak nincs bibliográfiája, nincs sehol egy szakkatalógus, mely e részben a kutatókat tájékoztatná...“

Szekfű Gyula, ha más szavakkal is, ugyanezt mondta. Szerinte: „A tervbe vett bibliográfiának rendkívüli fontossága van a magyar történettudományra és általában a magyar nemzeti életre. Magyarország elsősorban agrárország volt fennállásának korábbi századaiban és ehhez képest már a XVI. század óta igen nagy és, sajnos, könyvtárakban elszórt és sehol számba nem vett és össze nem foglalt mezőgazdasági irodalommal rendelkezik. Történettudományunk bármennyire érdeklődik is a legújabb módszerek hatása alatt mezőgazdasági és azzal összefüggő társadalmi problémák iránt, csak a legnagyobb nehézségek között tudja kiásni az erre vonatkozó könyveket az egyes könyvtáraknak rendezetlen anyagából, ahol azok lapanganak. — Ebből a szempontból tehát a magyar tudomány csak hálás lehet a tervezett mezőgazdasági bibliográfiáért és legyen szabad azt a kívánságot kifejeznem, vajha a terv megvalósításában illetékes tényezők minél inkább méltányolnák a tervnek tudományos és nemzeti jelentőségét.“

A bibliográfia terve a földmivelésügyi kormánytól teljes megértésre talált, a Földmivelésügyi Miniszter Úr, *nagykallói Kállay Miklós* Őnagyméltósága elhatározta, hogy a mezőgazdasági szakirodalmunk teljes anyagát magába foglaló bibliográfiát összeállíttatja s a m. kir. Mezőgazdasági Múzeum Igazgatóságához mult évi július 8-án intézett leiratával elrendelte, hogy a kutató munka, illetőleg a könyvészeti összeállítás egyelőre mezőgazdasági irodalmunknak csak a legrégebb időktől az 1800-as évekig terjedő korszakát ölelje fel. E miniszteri rendelethez képest tehát a kutatómunka egyelőre csak a megszabott időpontig terjedt s jelen bibliográfia mezőgazdasági irodalmunk első három századának anyagát foglalja magában.

E bibliográfia azonban nemcsak a történetkutatásnak akar szolgálatára lenni, de lehetővé akarja tenni egy rendszeres gazdasági irodalomtörténet megírását is, ami, hogy mai napig hiányzik, az a magyar tudományosságnak alig takarható szűgyenfeltja. Irodalomtörténet-írásunkba szinte belegyökerezett az a felfogás, hogy az irodalomtörténet tárgykörébe csak a költői művek tartoznak és a tudományos szakmunkák csak az esetben, ha a belső tartalommal egyesítik a forma, a stílus művészetét. Nem akarunk itt e közkeletű s igen könnyen megcáfolható felfogással vitába szállani, csupán hangsúlyozni kívánjuk, hogy ez állásponthoz való ragaszkodás közműveltségünk elsekélyesedésére vezetett. Mert az alapos, komoly tudományosságnak alig nélkülözhető föltétele az illető tudományszak multjának, fejlődésének beható ismerete.

Azzal a fölfogásunkkal, hogy tehát XIX. és XX. századbeli irodalomtörténetírásunkat mulasztás terheli, nem állunk egyedül. Például Horváth János is, a Pázmány-Péter Tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet tanára, abban a cikkében, mely a „Magyar Tudománypolitika alapvetése“ c. gyűjteményes munkában 1927-ben

megjelent s melyben Horváth a magyar irodalomtörténet multjáról, jelenéről és jövő feladatairól értekezik, megállapítja, hogy míg legrégebb irodalomtörténetíróink (Czittinger, Bod, Wallaszky) „teljes anyagúságra...“ törekedtek s *elvből* nem csonkították meg a litteratura összes anyagát, legföljebb készülletlenségből, ...addig a XIX. századbeli rendszerezések megszorítják anyagukat: hovatovább és mind teljesebben kivetik a hazai latinnyelvű literatura anyagát is csak a magyarnyelvűekre szorítkoznak; a magyarnyelvű anyagból is mind nagyobb mértékben kirekesztik azt, amit a XIX. századbeli felfogás már nem tartott irodalomnak, vagyis azt, ami nem sajátlag szépirodalom. — Végrehajtják pedig e kettős kiválasztást az egész multra nézve, melynek saját felfogása szerint pedig éppen e kirekesztett anyag (a latinnyelvű és a tudományos) tette a litteratura fő-fő tartalmát. *A jelen szempontját erőltetik rá a multra.*“ Majd később ezzel a konkluzióval végzi érdekes gondolatmenetét: „Az igazi tudományos célkitűzés tehát mindeddig nem érvényesült eléggé a magyar irodalomtörténetben; az egyetlen rendszerező elv pedig, mely a XIX. században érvényesült, ... a történeti anyagnak inkább megcsonkítására, mintsem történetileg hű szintézisére volt alkalmas.“

Akkor, amidőn történetírásunk az apró tények halmozása helyett mindinkább az egyes korok szellemét, az eszmék fejlődését kutatja, irodalomtörténetünk önmagát tenné meddővé, ha továbbra is elzárkóznék a magyar tudományosság — s elsősorban a magyar gazdasági irodalom tanulmányától. Egy agrárországban, mint hazánk, a gazdasági eszmék befolyásolták és alakították egész társadalmi és nemzeti életünket. S ezek az eszmék, akár homi földön termettek, akár külföldről jöttek be hozzánk, akár intézményekben testesültek meg, akár gyümölcstelenül kallódtak el, csak a könyvtárak mélyén porosodó művekből ismerhetők meg a maguk teljességükben s addig, míg azok rendszeresen át nem tanulmányoztatnak, a magyar gazdasági élet, sőt az egész magyar élet eszmetörténetéről csak nagy általánosságban, félhomályban botorkálva, inkább csak sejtve, mint tudva beszélhetünk. *Ezért tartjuk a magyar mezőgazdasági irodalom történetének rendszeres megírását elsőrendű, magyar, nemzeti, tudományos feladatnak. Ezt a feladatot akarja szolgálni most kiadott bibliográfiánk is. Mert pontos, kimerítő bibliográfia nélkül alapos irodalomtörténet nem képzelhető.*

Bibliográfiánk föleleli a XVI., XVII., XVIII. század magyar, vagy magyar vonatkozású gazdasági irodalmának egész anyagát a legrégebb művektől Pethe Ferenc fellépéséig. A határvonal meghúzásakor irodalomtörténeti szempontból indultunk ki; nem is tehettünk másként. Mert, hogy az irodalmat nem lehet a politikai történet korszakai szerint fejezetekbe bontani, mint ahogy azt általános bibliográfiáink eddig több ízben tették, az első pillanatra nyilvánvaló. De tovább megyünk: egy gazdasági bibliográfia nem hódolhat beosztásában gazdaságtörténeti szempontoknak sem. Az eszme, a gondolat mindig hosszú, rögzös utat jár be, míg átmehet az életbe,

amíg történeti valósággá válhatik. S ha valahol, úgy éppen a konzervatív mezőgazdaságban ugyancsak messze kullog az élet a gondolat szárnyalása mögött.

Ez a meggondolás vezetett bennünket akkor, midőn az 1805. esztendővel zártuk le bibliográfiánkat. Ekkor jelent meg tudniillik Pethe „Pallérozott mezei gazdaság”-ának első kötete, amely, ha nem is kimagasló határkő, de mégis határkő gazdasági irodalmunk történetében. Ettől számíthatjuk gazdasági irodalmunk modernebb, racionálisabb, európaibb korszakát. Addig is, azelőtt is voltak kiváló, eredeti szellemű s egyúttal európai látókörű gazdasági íróink; válogathatunk a példákban, hogy vajjon Berzeviczy Gergelyt, Thesediket, Nagyváthyt, a két Beythét, Mitterpachert, Tolnay Sándort stb. említsük-e. De az ő működésük, alkotó munkájuk csak kis körre és kis korig hatott, szellemjárásuk nem hagyott mélyebb nyomot a magyar ugaron. Pethe Ferenctől Balásházyn át a „legnagyobb magyar”-hoz vezet az út: az a reggel, mely Széchenyivel megvirrad, vele hajnalodik.

Ami most már, az időbeli elhatárolás után, a bibliográfia tartalmát illeti, *felvettünk minden olyan gazdasági tárgyú, vagy gazdasági vonatkozású önálló munkát és folyóiratcikket, mely Magyarországon, vagy hazai származású szerzőtől bárhol megjelent. De kiterjeszkedtünk külföldi szerzőknek hazánk gazdasági életét tárgyaló vagy ahhoz értékes adatokat szolgáltató műveire és cikkeire is.*

Az idevágó nyomtatványok kiválogatása közben a „gazdasági” tárgykört kiszélesítettük és e fogalmat a legtágabb értelemben vettük. E századokban t. i. még nem különültek el annyira egymástól sem a tudományok, sem a szakismeretek, hogy beérhettük volna a gazdasági termelésre és tenyésztésre vonatkozó művek egyszerű számbavételével. Hogy a történetkutatónak minél inkább kezére járassunk, hogy munkánk minél teljesebb legyen, figyelemmel kellett lennünk arra a körülményre, hogy e kor irodalmában a termelés és tenyésztés gyakran együtt szerepel az ipari feldolgozással és a forgalombahozattal, tehát szétválasztásuk erőszakolt, sokszor merőben lehetetlen lett volna. Sőt tovább menve: elég gyakran a gazdasági célzatú irodalom sem volt teljesen elválasztható a „historia naturalis”-tól, a növénytermelés a növénytantól, az állattenyésztés az állattantól, a meteorológia a fizikától, a bányászat az ásványtantól és geológiától. A differenciálódás általában csak a XVII. században kezdődik. Addig a természettudomány egyes ágai elválaszthatatlanul fonódtak össze egymással s egy közös családban olvadtak fel. Megfigyelhetjük, hogy még a XVIII. század első felében is elsősorban az orvosok érdeklődnek a természet jelenségei s ezzel kapcsolatban a gazdasági élet iránt. A tudós ideálja még sokáig a polihisztor, aki a természet egész világában otthonos. Az idegen utazó nemcsak a specialitások után érdeklődik, hanem feljegyzí természetrajzi tapasztalatait s ezzel együtt figyelmet szentel a gazdasági életnek is. Innen van, hogy egy-egy útleírás, sőt topográfiai, földrajzi, történelmi munka is — hogy a statisztikákról ne is beszéljünk — sokszor becses

tárháza az elmúlt századok gazdasági életét megvilágító adatoknak.*

Mindebből világosan látható, hogy bibliográfiánk összeállításában nem indulhattunk pusztán a címek után. Munka közben egyre jobban megérlelődött bennünk az a felfogás, hogy a szakbibliografus művébe súlyos hibák csuszhatnak be, ha a könyveket tartalmilag nem vizsgálja és csupán a címük után ítél, hogy ezt, vagy azt a művet felvegye-e gyűjteményébe, vagy se. Különösen a korábbi századokban sűrűn találkozunk oly hosszú és bonyolult címekkel, hogy az igazi mondanivaló alig hámozható ki belőlük. Az pedig később is megesik, hogy a tartalommal laza viszonyban áll a cím, vagy egyáltalán nem fedi azt. Hogy egypár példával megvilágítsuk a dolgot: a különböző „Arithmetica practica”-k és más matematikai munkák a kereskedelmi életben használatos számvető táblákon kívül gyakran fontos adatokat nyújtanak az egykorú pénznemek, kamatláb stb. ismeretéhez. Viszont nagyon csalódik az, aki Nadányi „Florus Hungaricus”-ában, vagy Beringius „Florus Danicus”-ában akár növénytani, akár kertészeti munkát vél felfedezni. Hasonlóképen híjával van bármiféle gazdasági vonatkozásnak Német Mihály „Kettős kincs, az az: a jámbor és hasznos magyar nevendék földmivesnek rendes oktatása” c. műve és így tovább.

Hasonló tévedéseket csak úgy kerülhettünk el, hogy a címek pontos visszaadásán túl lehetőség szerint magukat a könyveket is áttanulmányoztuk. Az első két századot illetőleg, ahol Szabó és Hellebrant pontos címfelvételeire támaszkodhattunk, erre a könyvtári kutatómunkára pusztán tartalmi szempontból volt szükség. De 1711 után, mihelyt a „Régi magyar könyvtár” biztos vezetése megszűnt, magukhoz a könyvekhez kellett folyamodnunk azért is, hogy a különböző általános bibliográfiák ellenmondásait tisztázzuk, hibás vagy hiányos adatait kiigazítsuk. Ezenfelül sok könyvtári kutató munkával járt a XVIII. századtól kezdve egyre sűrűbben megjelenő folyóiratok áttanulmányozása is, hogy belőlük a gazdasági vonatkozású nagyobb cikkeket összegyűjthessük, mert Szinnyei Repertóriumának itt alig vettük hasznát.

Az önálló munkáknak és a folyóiratokban, gyűjteményes munkákban megjelent cikkeknek ilyen módon összegyűjtött címét, azok pontos bibliográfiai adataival együtt, könyvünk első részében, kronológiai sorrendben (az éveken belül betűrendben) találja az olvasó; ezt követi, ugyancsak időrendben, a folyóiratok és gyűjteményes művek felsorolása. Több mint 1800 cím gazdasági irodalmunk első három századának termése . . . azt hisszük, számra elég jelentékeny. Benne képviselve van a magyar és latin nyelven kívül nemcsak a

* Magától értetődik, hogy e nem szorosan gazdasági jellegű munkákat nem vettük fel a bibliográfiába, ha azok gazdasági adatokat, vagy vonatkozást nem tartalmaztak. Hasonlóképp magától értetődőleg mellőztük: a „Tripartitum” különböző kiadásait, a törvényeket, országgyűlési jegyzőkönyveket és általában a kalendáriumokat.

német, de elég jelentékenyen a tót is, jeléül annak, hogy ez a három népfaj ezekben a korai századokban vállvetve, egymást támogatva vette ki részét a békés kultúrmunkában. Látható ez könyvünk második részéből is, ahol az írók névsorát állítottuk össze néhány rövid életrajzi adat kíséretében s munkáikra való utalással. Végül a harmadik részében tárgyuk szerint csoportosítjuk a műveket, hogy ezzel a szakregiszterrel bibliográfiánk használhatóságát fokozzuk.

Azzal végezzük ez előszót, amivel minden bibliográfia-író szokta: tisztában vagyunk vele, hogy munkánknak lehetnek hiányai, melyek talán részben kiküszöbölhetőek lettek volna, ha jóval több idő állott volna rendelkezésünkre. De a körülmények sürgetőleg úgy alakultak, hogy nem is egészen egy év alatt el kellett végeznünk vállalt feladatunkat. Azzal nyugtatjuk lelkiismeretünket, hogy egyrészt nincs, soha nem is volt, sőt nem is lehet tökéletes bibliográfia, másrészt pedig minden igyekezetünkkel azon voltunk, hogy a lehetőség korlátai között hiánytalan munkát végezzünk.

